

VAN ZOYS TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE
"HISTORISCHE VERENIGING SOEST"

VAN ZOYS TOT SOEST / 23e jaargang nummer 1

Foto omslag: De Witte Boerderij, Soesterengweg, Soest.

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980.

Bestuur:

Voorzitter : W.P. de Kam, Emmalaan 3 (035-5880048)
wim.de.kam@wolmail.nl
Secretaris : Mevr. W.J.M. Schalkx-Jongeling, Korte Melmweg 21
l.schalkx@inter.nl.net (035-6012769)
Penningmeester : vacature
Overige leden : R.P. van Dorresteijn, Kolonieweg 6a (035-6030234)
r.v.dorresteijn@planet.nl
A.J. van den Dijssel, Irenelaan 7 (035-6017238)
R.H.M. van Hal, Spinet 47 (035-6020573)
rvanhal@wanadoo.nl
J.E.J. Hilhorst, Plasweg 57a (035-6018639)
johhilh@wanadoo.nl
Mevr. J.M. van de Poll, Reigerpad 54 (035-6017065)
W. Routers, Cimbaal 19 (035-6010169)
routers@wanadoo.nl
P. v.d. Weij, P.C. Hoofthoek 34 (035-6015779)
weijp@soest.nl

Redactiecommissie : J.E.J. Hilhorst
W.P. de Kam

W.C.J.M. Peters

Redactie-adres : Plasweg 57a, telefoon: 035 - 6018639

E-Mail: johhilh@wanadoo.nl

Homepage : www.soest.nl/hvs

Omslag : W. Routers

Grafische verzorging : Drukkerij Practicum BV, Torenstraat 22a, Soest

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

KAMP VAN ZEIST, TOEVLUCHTSOORD VOOR VLUCHTELINGEN.

In Eerste Wereldoorlog plaats voor 13.000 vreemdelingen in houten barakken

J.W. van Steendelaar

Voor de jaarlijkse algemene ledenvergadering van onze vereniging had het bestuur ditmaal voor Soesterberg gekozen. De belangstellenden in de goed gevulde Vredekerk luisterden na het huishoudelijk gedeelte naar een boeiende lezing door mevrouw Evelyn de Roodt uit Rotterdam. Zij is de schrijfster van het boek 'Oorlogsgasten, over vluchtelingen en krijgsgevangenen in Nederland in de Eerste Wereldoorlog'. Haar lezing was toegespitst op de opvang in de gemeente Soest. In Soesterberg, in het Kamp van Zeist, werden zo'n 13.000 vluchtelingen gehuisvest. Jan van Steendelaar was een van de geboeide toehoorders. Hij maakte notities van de lezing en gebruikte die voor het volgende artikel.

De discussies over het asielzoekersbeleid en het nemen van gepaste maatregelen om de stroom buitenlanders naar ons land in te perken, zijn niet nieuw. Net als nu was er ook tijdens de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918 sprake van onvrede over het vreemdelingenbeleid. De stroom vluchtelingen, vooral Belgische, was zo groot dat de bevolking begon te morren. Dit leidde ertoe dat nog voor het eind van de oorlog de Vreemdelingenwet zodanig werd aangepast dat voortaan sprake was van een restrictiever vreemdelingenbeleid, een ontwikkeling die zich in feite tot op de dag van vandaag heeft voortgezet.

Omdat ons land neutraal was, werd het al in de eerste dagen na het uitbreken van de oorlog met een ongekende stroom buitenlanders geconfronteerd. Nederland was daar absoluut niet op voorbereid. Niet qua huisvestingsmogelijkheden en ook niet wat betreft de regelgeving. Daar kwam bij dat de buitenlanders van verschillende nationaliteiten allemaal een eigen status hadden en daarom verschillend moesten worden behandeld. Niet minder dan vier departementen (ministeries) hielden zich met het vraagstuk bezig: Oorlog, Justitie, Binnenlandse Zaken en Buitenlandse Zaken.

Er kwamen veel buitenlanders naar ons land en dit had zo'n impact op de eigen bevolking, dat in de loop van vijf jaren oorlog het draagvlak in de samenleving verminderde voor de opvang van vluchtelingen, zo'n 1,3 miljoen op een bevolking van in totaal 6 miljoen. Naarmate de oorlog vorderde, merkte men steeds meer de gevolgen ervan. Het lag voor de hand dat men z'n frustraties ging afreageren op onderdanen van landen waar men in welke vorm dan ook zoveel last van had. Kwaad bloed zette vooral het feit dat vluchtelingen een hogere uitkering kregen dan een Nederlandse werkloze.

Nederland was dus een toevluchtsoord voor vluchtelingen. Ook de gemeente Soest kreeg ermee te maken na het Duitse beleg van Antwerpen in september 1914. Nederland had toen al gekozen voor een humanitaire opstelling ten opzichte van vluchtelingen. In de Troonrede van 15 september 1914 zei koningin Wilhelmina onder meer: 'Diep begaan met het lot van alle volken die in den krijg zijn meegesleept, draagt Nederland gewillig de buitengewone lasten die het worden opgelegd en ontvangt met open armen alle ongelukkigen die binnen zijn grenzen een toevlucht zoeken.'

In oktober 1914 brak de oorlog uit. Vooral België kreeg het zwaar te verduren. Antwerpen liep leeg en leek op een spookstad. Slechts 10.000 van de 400.000 inwoners waren er achtergebleven. In heel België was sprake van een gigantische uittocht. In totaal kwamen ruim een miljoen Belgen naar Nederland. Ze hadden vaak niet meer bij zich dan hun kostbaarheden en enig draagbaar huisraad. Ze konden zonder problemen de grens over. Nederland kende weliswaar sinds 1849 een Vreemdelingenwet, maar de controle op de naleving hiervan was onmogelijk.

Al enkele dagen later, na de capitulatie van de stad, deed het Antwerpse gemeentebestuur een oproep aan de burgervluchtelingen om terug te keren. Het Nederlandse ministerie van Binnenlandse Zaken deed een duit in het zakje door bij de gemeenten aan te dringen op het hanteren van zachte drang. Ook het gemeentebestuur van Soest spande zich in om de Belgen naar hun vaderland terug te sturen, zij het dat er nooit sprake was van enige dwang, hooguit van 'redelijke druk'. In Soest zelf bleven nog slechts 159 vluchtelingen over.

Inmiddels was op een deel van het terrein van het Geniekamp (waar tot voor kort het Scottish Court gevestigd was, nu aangewezen als gevangenis voor bolletjesslikkers) een begin gemaakt met de bouw van een vluchtelingenopvang op Kamp van Zeist. Dit was één van de acht grote kampen, elk voor 10.000 tot 15.000 mensen, waar Belgische militairen werden geïnterneerd. Het had een oppervlakte van 25 ha. en bestond uit drie delen; twee grote interneringskampen die met elkaar verbonden waren door een met prikkeldraad afgezette gang, en een kleiner kamp voor de Nederlandse bewakingsmilitairen. Voor de aanleg van het barakkenkamp werd het hout aangevoerd naar (het speciaal daarvoor uitgebreide) station Huis ter Heide. Daar werd het overgeladen in goederenwagens die via het militaire smalspoorlijntje het kamp bereikten.

Na dag en nacht doorwerken was na drie weken het eerste kamp zover gereed dat de eerste Belgische militairen uit Amersfoort overgebracht kon worden naar het Kamp van Zeist. Voor het eind van 1914 verhuisden alle Belgen uit Amersfoort erheen.

Het Kamp van Zeist waar de vluchtelingen gehuisvest werden, bestond uit lange rijen slaapbarakken en verder alle mogelijke voorzieningen, zoals een recreatieruimte, een badinrichting, een sanitaire vleugel, twee kerken, waaronder een rooms-katholieke met aparte biechtkamertjes, en winkeltjes. Die werden gerund door middenstanders uit de wijde omgeving. Tot zover leek het allemaal in orde.

Toch was het leven er op z'n zachtst gezegd onaangenaam. De omstandigheden waren primitief. Hoewel er een aparte vleugel was, was er een schrijnend tekort aan sanitaire voorzieningen. Er was geen riolering. Daarom werden er putten gegraven, waarin de kampbewoners niet alleen hun behoefte deden, maar ook hun vuil in deponeerden. Er hing dan ook een verschrikkelijke stank in het kamp.

Ongedierte

De strozakken waarop de militairen op houten britsen sliepen, wemelden van de vlooiën en de luizen. De enige remedie daartegen was af en toe het stro verbranden. Ook krioelde het er van de ratten. De geïnterneerden konden hun soldij aanvullen door ze te vangen, want dat leverde 2,5 cent per rat op. Soms echter woog de behoefte aan een stukje vlees zwaarder en werd een rat ogenblikkelijk geslacht, bereid en opgegeten.

De geïnterneerde militairen hadden niets om handen. Ze gingen elkaar op de zenuwen werken. Velen vluchtten in de drank. Er groeide een geest van lijdelijk verzet en rebellie. Dit zou leiden tot een opstand in december 1914. Aanleiding hiertoe was de opsluiten van drie geïnterneerden die hadden geprobeerd in burgerkleding het kamp te ontvluchten. De kampbevolking eiste hun vrijlating. In wat er toen gebeurde, ontladde zich alle opgekropte agressie. De Belgen gingen met stenen gooien en de Nederlandse bewakers richtten hun geweren op de opstandelingen. Het resultaat: acht doden en achttien gewonden. Het kamp was in een diepe rouw gedompeld. In heel Nederland was de verslagenheid groot. Hoe had zoiets kunnen gebeuren?

De minister van Oorlog, Bosboom, liet een onderzoek instellen en kwam in januari 1915 met een rapport. De conclusie was dat de Nederlandse kampleiding geen enkele blaam trof. 'Hoe kan het anders, hoe herkenbaar', zei mevrouw De Roodt. Hoewel het rapport in de pers nogal wat kritiek kreeg, ging het parlement akkoord met de conclusies. Maar de opstand was toch niet helemaal voor niets geweest. Hij markeerde een duidelijke verandering in het Nederlandse interneringsbeleid. Voor de opstand werd het voldoende geacht de geïnterneerde militairen een dak boven hun hoofd en te eten te geven. Maar na de opstand kreeg men meer oog voor hun welzijn. Dit leidde tot enkele ingrijpende maatregelen.

Er kwamen onderwijsmogelijkheden voor analfabete Belgen. Verder werden er werkscholen opgericht waar Belgen een vak konden leren. De ontspanningmogelijkheden werden uitgebreid, bezoekenregelingen verruimd, maar de belangrijkste maatregel was dat in april 1915 de geïnterneerden buiten het kamp mochten gaan werken.

Gezinsdorpen

In de loop van de oorlog werden gezinsherenigingen steeds vaker toegestaan. Daardoor kwamen rondom het Kamp van Zeist steeds meer familieleden van de geïnterneerde militairen te wonen. In de loop van 1915 waren het er al duizenden. Een jaar later was er sprake van een grote verandering toen er gezinsdorpen voor de Belgen werden gebouwd. In de omgeving van het Kamp van Zeist kwamen drie gezinsdorpen, in de omgeving van de Vlasakkers Elisabethdorp, Nieuwdorp en aan de Amersfoortsestraat Albertsdorp (nu De Meijerij). Aanvankelijk woonden er alleen de vrouwen en de kinderen van de Belgen, later mochten de militairen zich bij het gezin voegen. Omdat de Belgen uit heel Nederland familie en kennissen zochten die bij elkaar bleven als ze elkaar gevonden hadden, waren er op een gegeven moment in de omgeving van Amersfoort en Soest 25.000 Belgen. Amersfoort werd dan ook de Belgenhoofdstad van Nederland genoemd.

Niet iedereen was blij met de aanwezigheid van de Belgen. De huren stegen door de toenemende vraag naar woonruimte. De armere gezinnen werden er dedupe van. Het kwam zelfs voor dat grote gezinnen zonder pardon uit huis werden gezet om plaats te maken voor beter betalende Belgen. Dat zette veel kwaad bloed. Er kwam bij dat veel Nederlanders bang waren hun baan te verliezen aan Belgen, want die waren bereid harder te werken voor minder geld. Het verblijf in het Kamp van Zeist van degenen die om welke reden ook niet in een gezinsdorp terecht konden, was vrij uitzichtloos. Velen van hen leden dan ook aan depressies en psychosomatische aandoeningen. In een enkel geval leidden die zelfs tot zelfmoord. Kortom, het gedrag van veel geïnterneerden leidde ertoe dat men in het Kamp van Zeist grote problemen had om de orde te bewaren. Dat deed men bijvoorbeeld door het intrekken van gunsten, inhouding van soldij of zelfs opsluiting. Wie zich helemaal niet wist te gedragen, werd overgeplaatst naar een militair strafkamp in Vlissingen. Daar probeerde men onder meer door lange dagmarsen het gedrag te verbeteren. Het haalde nauwelijks iets uit.

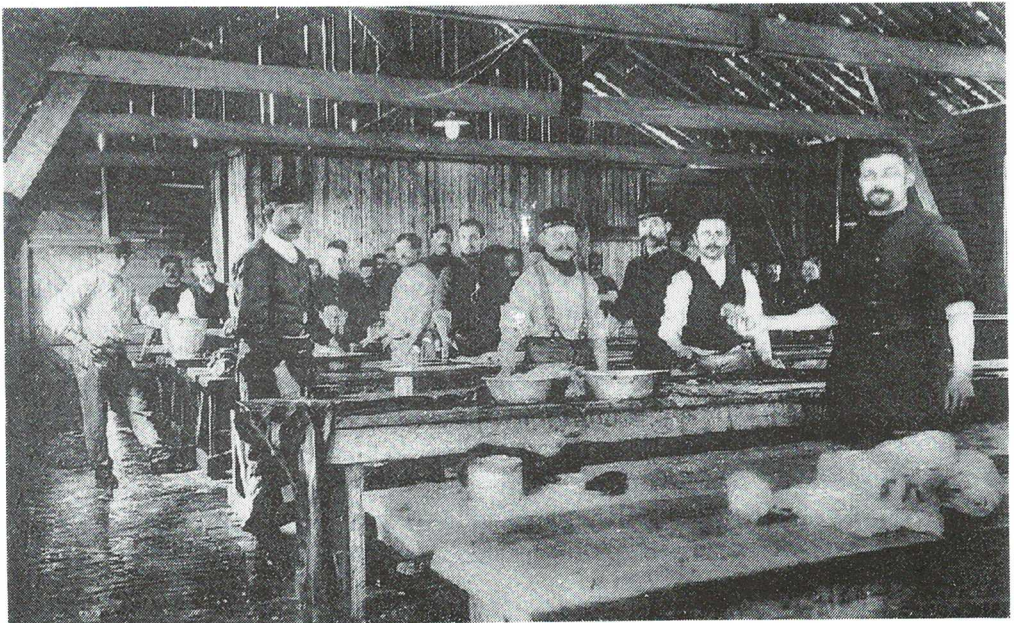
'De plaag van Zeist'

In de loop van de oorlog slaagden steeds meer Belgen erin een bestaan in Nederland op te bouwen. Het Kamp van Zeist kwam voor de helft leeg, evenals het kamp Harderwijk. Daarom besloot de minister nog maar één kamp open te

houden. Het gerucht dat de militairen uit Harderwijk naar het Kamp van Zeist overgebracht zouden worden, leidde tot grote commotie, want dit kamp stond erg slecht bekend. De Belgen in Harderwijk vreesden er erg op achteruit te gaan. 'Voor de plaag van Zeist bewaar ons Heer' stond er als kop boven een artikel in de kampkrant van Harderwijk. De minister koos uiteindelijk eieren voor z'n geld en besliste dat de militairen uit Zeist naar Harderwijk zouden verhuizen. Dat gebeurde in september 1918. De gezinsdorpen bleven bestaan tot december van dat jaar, toen de bewoners gerepatriëerd werden.

Inmiddels waren de leefomstandigheden voor de Nederlanders steeds verder verslechterd. Vooral de voedselvoorziening werd steeds nijpender. Bovendien kwamen er nog steeds nieuwe vluchtelingen naar Nederland, onder wie 40.000 Fransen. Daardoor verminderde het draagvlak voor opvang van vluchtelingen in de samenleving. De rek was er een beetje uit bij de Nederlanders. De Fransen waren dan ook duidelijk minder welkom dan in het begin van de oorlog de Belgen. De hulp aan de Fransen beperkte zich dan ook tot een humanitair minimum.

In Franse pers

Omdat het Kamp van Zeist inmiddels leeg stond, namen de Fransen er in oktober 1918 hun intrek. Dat leverde veel problemen op. Door de leegstand was het kamp verpauperd. De Fransen schrokken zich een ongeluk toen ze zagen waar ze terecht waren gekomen na al de jaren van ellende in eigen land. Ze klaagden dan ook over de slechte behandeling. De omstandigheden waarin ze verkeerden haalden zelfs de Franse pers. Die sprak er schande van dat de Fransen in Nederland zo behandeld werden. Ook het hoge sterftcijfer onder hen werd aan de orde gesteld. De Nederlandse Gezondheidsraad kwam bij onderzoek tot de conclusie dat het sterftcijfer inderdaad hoog was, maar dat lag voor een deel aan de verzwakte Fransen zelf, kortom: niets aan te doen!

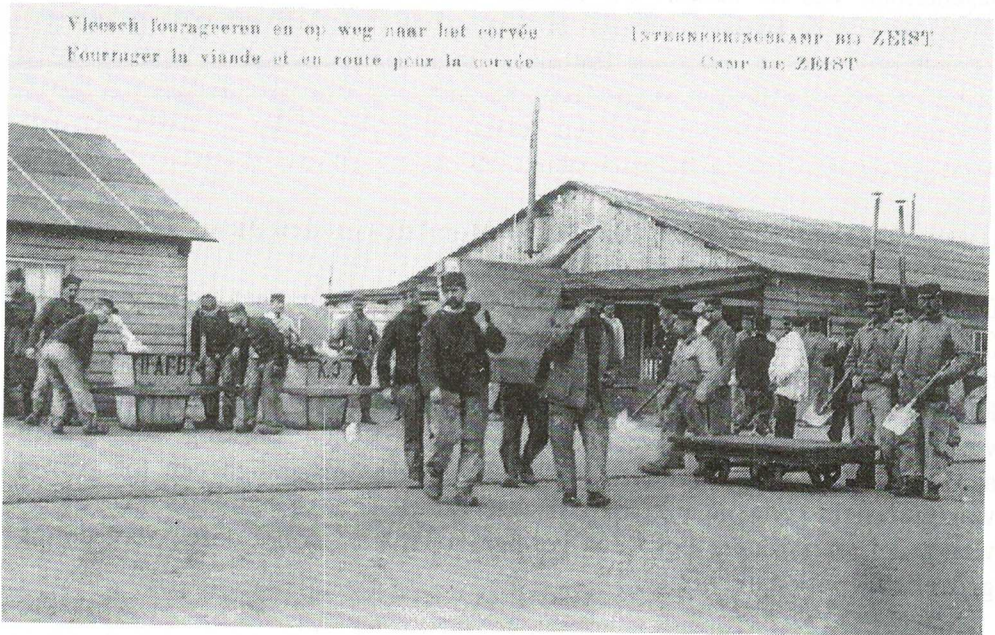
Direct na de wapenstilstand op 11 november 1918 kwamen er weer andere vluchtelingen in het Kamp van Zeist terecht. Tienduizenden geallieerde krijgsgevangenen uit Duitsland moesten via Nederland naar huis terug. De transportmogelijkheden in ons land waren daarvoor onvoldoende. Daarom moesten zij tijdelijk worden opgevangen; dat gebeurde ook in het Kamp van Zeist. De situatie in de barakken was slechter dan ooit. De gebouwtjes verkeerden zo langzamerhand in vervallen staat en de bewoners liepen haveloos in het kamp rond. Ze hadden bijna geen kleren meer aan hun lijf en zaten onder de schurft en ongedierte. Ze hadden het ook verschrikkelijk koud in de winter van 1918. De barakken werden nog verder gesloopt om van het hout vuurtjes te stoken om het nog een beetje warm te krijgen. Sommige krijgsgevangenen bleven er maar een paar dagen, maar er waren er ook die enkele weken moesten blijven.

Het was voor de autoriteiten ondoenlijk om uit te zoeken wie verantwoordelijk was voor de vernielingen. Langzamerhand werd de situatie zo zorgelijk, dat er nog maar één oplossing was: de bewoners zo snel mogelijk te laten vertrekken. Tot opluchting van iedereen vertrokken de laatste bewoners, de Fransen, eind februari 1919. Toen kon het kamp eindelijk worden opgedoekt.

De enorme stroom vluchtelingen in de Eerste Wereldoorlog zorgde toen voor enorme problemen, zowel voor de regering als voor de bevolking. De omgeving van Soest nam hierin een speciale plaats in door de aanwezigheid van het Kamp van Zeist en de gezinsdorpen op de Vlasakkers en langs de Amersfoortsestraat.

Wat betreft de opvang van de vluchtelingen in Soest en omgeving kan gezegd worden dat die niet noemenswaardig afweek van de rest van Nederland. De gastvrijheid en het enthousiasme van de inwoners verminderden weliswaar in de loop van de tijd, maar er was nooit sprake van grootscheepse protesten of rellen van de bevolking. Het was net alsof de mensen vonden dat er een prijs betaald moest worden voor de toch wel redelijk comfortabele positie van Nederland door zijn neutraliteit in de oorlog.

De Eerste Wereldoorlog markeert wel het einde van een tijdperk. Het tijdperk waarin nagenoeg alle vluchtelingen, ook de economische, werden toegelaten. Nog tijdens de oorlog, in juni 1918, kwam er een nieuwe Vreemdelingenwet tot stand, waarin het beleid verder werd aangescherpt. Nu in Nederland opnieuw sprake is van een grote toestroom buitenlanders, is opnieuw sprake van aanscherping van het vluchtelingenbeleid. Actueler kon de lezing van Evelyn de Roodt bijna niet zijn!

VAN OORSPRONG..... (deel 11)

Marcel Vossestein

Aan de hand van het notulenboek van de voorloper van het IVN-Eemland blikken we terug op het ontstaan van de natuurbeschermingsactiviteiten in Eemland. In krachtige pennestreken staat het op het schutblad:

Notulenboek der Natuurwacht Vereeniging "Eemland" gevestigd te Soest

In een zwierig handschrift is het opgetekend: het ontstaan van het actief beschermen van de natuur. Uit eerbied hieronder ook ditmaal de letterlijke weergave van de bestuursdaden in oorlogstijd. In deze aflevering de Algemene Vergadering van 27 juni 1944. Pijnlijk is de afwezigheid van de kascommissie en haar verslag, van vrijwel alle leden en zelfs ook van bestuursleden. Vrijwel alle activiteiten liggen stil. Aan een belangrijk lid kon zelfs de laatste eer niet worden bewezen. Alleen de penningmeester heeft positieve berichten.

Bestuursvergadering op 27 Juni '44 in Hotel de Gouden Ploeg. 7.30 n.m.

De voorzitter opent 7.45 de vergadering en heet de weinig aanwezigen welkom (Aanwezig de Heeren: Gasille, Rowe, de Langen, v. Dorssen en Vellinga, bericht van verhindering van de Hr. Schenkenberg v. Nierop, Visser en Kist.) Hij spreekt de hoop uit en heeft vertrouwen dat er spoedig tijden zullen komen waarin de Natuurwacht weer haar werk in vollen omvang zal kunnen aanvangen. Nu zijn wij door allerlei remmende omstandigheden tot vrijwel werkeloosheid gedwongen. Ook zijn vele van de actieve natuurwachtters elders werkzaam, waardoor ook de geringe opkomst voor deze vergadering gedeeltelijk verklaard wordt.

De notulen v/d vorige Alg. Vergadering worden voorgelezen en goedgekeurd. Bericht werd ontvangen van het overlijden v/den Heer v. Leersum. De kennisgeving kwam zoo laat in handen van den secretaris dat er weinig tijd was om de leden er van in kennis te stellen en om te bespreken wat er in dezen gedaan zou kunnen worden. De Leider heeft de Natuurwachters voor zoover mogelijk op de hoogte gebracht tot de weduwe om haar te condoleeren. De begrafenis had niet in Soest plaats, hetgeen het bewijzen van de laatste eer verhinderde.

Hr. v. Dorssen vraagt of het niet mogelijk is de secretaris te machtigen om in 't vervolg (mocht zich onverhoopt weer zo'n geval voordoen) zonder verdere besprekingen voor een krans te zorgen. Dit wordt door de vergadering goedgekeurd.

Daarna worden nog eenige ingekomen stukken behandeld. De vergadering besluit om in '44 een bijdrage van f 28 te zenden aan de Bond tegen Verontr. V. N. en St. Vervolgens brengt de secretaris het jaarverslag uit.

De werkzaamheden werden in '43 in zeer beperkte mate voortgezet. Het gebrek aan fietsbanden is vrijwel onoverkomelijk.

De financiën zijn niet ongunstig. De contributies konden nagenoeg alle worden geïnd. De onkosten bleven tot het noodzakelijke beperkt.

De Vereeniging telt nog steeds 25 contribueerende leden en 4 begunstigende instanties, van één lid en één begunstigende instantie kon geen contributie worden geïnd.

De Natuurwacht bestaat uit de Leider en 8 leden, vermoedelijk zullen deze echter voor de werkzaamheden in '44 niet allen beschikbaar blijken.

Verslag Kas Commissie. Aangezien de leden v/d Kas Controle Commissie niet aanwezig zijn en ook geen verslag ingezonden, kan dit niet worden voorgelezen. De penningmeester kan mededelen dat de Comm. de kas controleerde en toont in het kasboek de handteekeningen v/d genoemde Commissie.

Volgt verslag penningmeester.

Hieruit blijkt dat ook in 1943 de inkomsten belangrijk hooger waren dan de uitgaven. Het jaar begon met een batig saldo van f201,66. De ontvangsten waren f114,89; de uitgaven f 53,59, zoodat het verenigingsjaar met een batig saldo van f 262,96. De uitgaven waren begroot op f 90. Daar echter de telefoonrekening van circa f 30 eerst in 1944 werd gepresenteerd bleven de uitgaven ver beneden de begrooting ervan.

Bestuursverkiezing.

Volgens rooster moet de Hr. Insinger aftreden. Hij is terstond herkiesbaar. De vergadering besluit bij acclamatie de Hr. Insinger in zijn functie te herkiesen en spreekt de hoop uit dat deze bereid zal zijn z'n plaats in 't bestuur te blijven innemen.

Rondvraag.

De Leider deelt mede dat alle natuurwachters nu ander werk hebben zoodat van een geregeld patrouilleeren ook zelfs in de dichterbij gelegen vrijgebleven terreinen geen sprake kan zijn.

Toch zullen sommigen hopelijk nog wel gelegenheid hebben om af en toe de bossen in te trekken.

De Hr. v. Dorsen vraagt om nieuwe kaarten. Die worden niet meer uitgereikt. Besloten wordt om de oude kaarten te blijven gebruiken en dit mogelijk te maken door de geldigheidsduur te verlengen. Eventuele kunnen de Natuurwachters hun band dragen.

Niets meer aan de orde zijnde sluit de Voorzitter circa 8.45 uur de vergadering.

De Voorzitter,
C. Gasille

De Secretaris,
P.J. Vellenga.

(In de volgende aflevering de afsluiting van deze serie met de bestuursvergadering, waarin de bestuursverkiezing, de algemene vergadering en de financiën.)

JACOB VAN SPRAKELAAR HET DROEVIG LOT VAN EEN SOESTER RAADSLID

deel 1

Joop Piekema

Jacob van Sprakelaar werd op 5 september 1852 te Leersum geboren als zoon van Brand van Sprakelaar (geb. 1814), van beroep landbouwer, en Willempje van de Pol (geb 30 oktober 1821). Het gezin verhuisde op 9 maart 1853 naar Soest, waar men enkele kleine perceeltjes grond, kadastraal bekend De Birk sectie C 487, C 536, C 537 en C 538 pachtte van de gemeente, omschreven als: weiland, bouwland, huis en plaats. De lapjes grond waren gesitueerd in het gebied tussen de huidige Gallenkamp Pelsweg en Vondellaan – destijds liepen daar een drietal zandpaden. Brand van Sprakelaar had, volgens het kadaster, de pacht overgenomen van zijn schoonvader Aalt van de Pol.

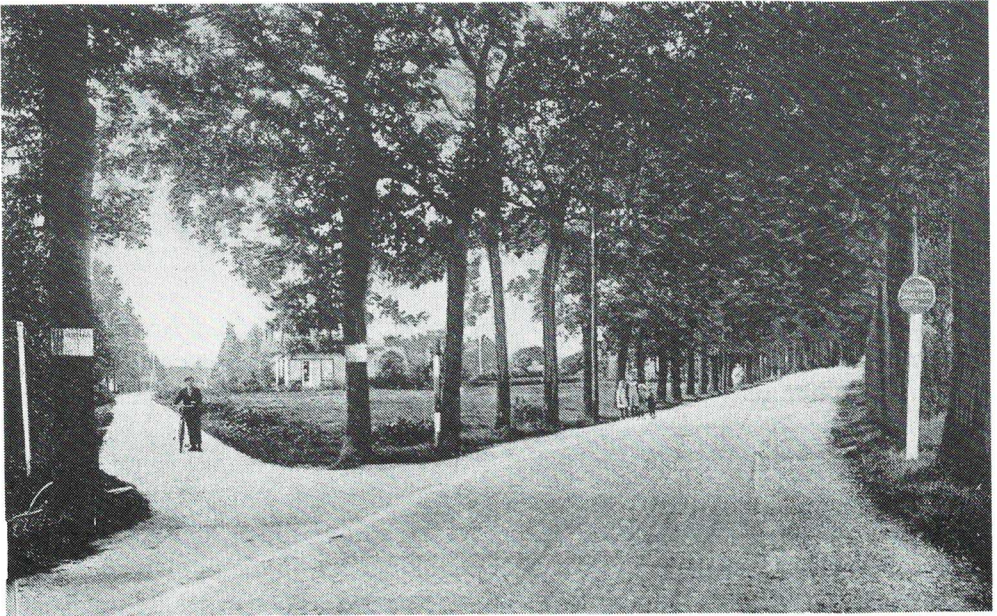
Laatstgenoemde, daghuurder van beroep, was echter al op 16 maart 1847 op 68 jarige leeftijd overleden. De pachtbetaling ad f 2,50 per jaar werd evenwel door de weduwe van Aalt van de Pol, Gijsbertje v.d.Hoeven overgenomen – zij bleef nog nog een aantal jaren op het perceel wonen. Het was een bescheiden nering – blijkens een opgave van het veefonds had Aalt van de Pol in 1832 slechts 1 koe. (Opgaven van latere jaren zijn ons niet nagelaten).

Bij raadsbesluit van 7 maart 1854 verkocht de gemeente Soest aan Brand van Sprakelaar de lapjes grond, als bovenvermeld, bestaande uit percelen weiland, bouwland, tuingrond “waarop eene woning en verdere getimmerden”, alsmede een strook heide daar in de buurt gelegen, in totaal voor f 100,--.

Jacob van Sprakelaar groeide aanvankelijk als enig kind op en bezocht de lagere school. Op 2 april 1862 kreeg hij er een broertje bij – Aalt – maar het kind bleek niet levensvatbaar en kwam op 7 oktober 1862 te overlijden. Op 26 augustus 1864, - Jacob is dan 11 jaar, - overleed ook zijn moeder. In die tijd waren er ook dienstboden in huis: Aaltje Heg en Hendrikje Toonen. De tragische gezinsomstandigheden – het zal in huis niet erg gezellig zijn geweest - zullen er zeker toe hebben bijgedragen dat Jacob al vroeg zijn heil zocht in de drank. Naar overlevering zat hij al van jongs af in de kroeg.

Op 2 december 1877 kwam Brand van Sprakelaar te overlijden, en bij vererving werd zoon Jacob in 1879 eigenaar van de lapjes grond in de Birk - het ouderlijk erf waar hij steeds was blijven wonen (in de bevolkingsregisters steeds aangeduid als De Bunt) - benevens enkele perceeltjes in het Soester Veen, kadastraal bekend sectie G 240, G 255 en G 256, omschreven als “water en veen”, later als “heide en veen”. (De perceeltjes in 't Veen verkocht hij in 1888/1889).

Nu Jacob alleen in de wereld stond ging hij – zo lijkt het er op – toch wel haast maken om aan een goede boerin te komen, want al op 13 november 1878 trad hij te Amersfoort in het huwelijk met de aldaar wonende Helena Kraaikamp, geboren 6 mei 1852 te Hoevelaken. Helena was bepaald niet onbekend met het boerenbedrijf – haar vader, Jan Kraaikamp, was landbouwer.

**Helaas net links buiten beeld is dit wel de plek
waar de boerderij van Jacob van Sprakelaar stond**

Jacob van Sprakelaar en Helena Kraaikamp, beide Nederlands Hervormd, kregen 9 kinderen, waarvan 2 kinderen al spoedig overleden. In chronologische opsomming volgt het kindertal: Brand (1879), Jan (1881), Willempje (1882, overleden 1884), Karel (1884), Willempje (1886), Willem (1888), Anthonie (1891), Jacob (1893), Catharina Margaretha (1895, overleden 1895) en Marinus (1896). Er was ook een niet verwante besteding in huis: Albertha Wilhelmina Lankamp (geb 1874).

Op 10 oktober 1888 werden Jacob van Sprakelaar en Gerrit Wantenaar tot raadslid gekozen ter vervanging van respectievelijk C.G. Klooters en C. van Logtenstein, die – beide wegens gezondheidsredenen – tussentijds hun ontslag hadden ingediend.

De nieuw gekozen leden legden in de raadsvergadering van 29 november 1888 “in handen van den voorzitter (burgemeester Loten van Doelen Grothe) de eeden af waarna de Voorzitter die leden geluk wenscht met het bewijs van vertrouwen hen door de gemeentenaren geschonken en hoopt dat zij even als hunne voorgangers en de overige leden steeds tot bloei der gemeente zullen medewerken”.

De vraag rijst hoe Jacob van Sprakelaar in de plaatselijke politiek verzeild is geraakt. Misschien op grond van enige activiteiten bij de Nederlands Hervormde Gemeente in Soest, ofschoon dit niet rechtstreeks is aangetoond. Wél komt hij vanaf 1874 voor op de (aanvankelijk) jaarlijks opgemaakte lijsten van stemgerechtigde manslidmaten van de kerk. De laatste maal is dit in 1892 - dan zijn er 140 stemgerechtigde lidmaten. Het is wél aangetoond dat Jacob's vader, Brand van Sprakelaar, enige activiteit in de kerk ontplooid. Hij nam, aangeduid als “Br(oeder) B. van Sprakelaar”, de geloofsbelijdenis af van de nieuw aangenomen lidmaten.

Als raadslid maakte Jacob van Sprakelaar de in gebruik name van het nieuwe gemeentehuis aan de Steenhoffstraat mee, waarvan – ter herinnering - ons een fraai bord werd overgeleverd met het volgende opschrift: “Op den 19^e Maart 1893 is dit Raadhuis plechtig ingewijd en in gebruik genomen. De leden van de Gemeente Raad waren te dier tijde Mr. C.J.W. Loten van Doelen Grothe Burgemeester, F.C. Kuyper en P. Hartman wethouders, R.Hilhorst, G. van Hofslot, G. van Heertum, G. v.d. Breemer, Ws. van Logtensteyn, P. Kuyer, G. Wantenaar en J. van Sprakelaar”. Het bord, dat vroeger de ingang van het oude gemeentehuis sierde, is tegenwoordig te zien in de collegekamer van het Museum oud Soest.

In de loop van de jaren '90 namen de problemen tengevolge van Jacob's overmatige drankgebruik en daarmee gepaard gaande agressiviteit toe. Een boer immers, die regelmatig "in de olie is" is niet in staat een goed bedrijf te runnen. Volgens overlevering verwaarloosde hij zijn boerderij meer en meer, zodat het niet zo verwonderlijk is dat hij – blijkens het kadaster - in 1892 zijn boerderij en grond moest verkopen. Hij ging daarna als "arbeider" werken. Het gezin bleef voorlopig wel ter plekke (Bunt B 126) wonen. Maar het kon niet uitblijven, ook zijn huwelijk verslechterde. Het eindigde ermee dat Helena Kraaikamp op 7 december 1897 met 5 van haar kinderen naar Amersfoort vertrok. De twee oudste kinderen, Brand en Jan, vertrokken respectievelijk naar Baarn en Leusden.

Het raadswerk moest er wel onder lijden. Op 24 juni 1897 was Jacob van Sprakelaar, zonder kennisgeving, van de raadsvergadering weggebleven. De daaraanvolgende keer, 5 augustus 1897 verscheen hij wel, maar – naar achteraf bleek – voor 't laatst. Op 8 september 1897 – de dag ervoor was raadsvergadering geweest zonder dat hij was komen opdagen - stelde gemeentesecretaris H.H. Jonkergouw voor Jacob een briefje op, dat hij alleen maar hoefde te tekenen: "Aan den Raad der gemeente Soest. Hiermede heb ik de eer UedelAchtbare te berichten, dat ik ontslag neem als lid van den Raad der gemeente Soest. Uw dienstwillige dienaar, J. van Sprakelaar".

Soest, den 8 September 1897.
 B. 2/19

Hiermede heb ik de eer UedelAchtbare te berichten, dat ik ontslag neem als lid van den Raad der gemeente Soest.
 Hoogachtbare
 Uwdienstwillige dienaar
 J. van Sprakelaar

Nieuw
 Raad der gemeente
 Soest

Uiteindelijk houdt Jacob het voor gezien in Soest – hij wordt op 5 september 1899 uitgeboekt naar Amersfoort. Op 6 september 1899 wijst de Arrondissementsrechtbank vonnis in de inmiddels aangespannen echtscheidingszaak: op grond van overspel (de welbekende “grote leugen”) wordt het huwelijk ontbonden verklaard. Jacob van Sprakelaar’s “vrije val” kan beginnen..... (wordt vervolgd)

BRONVERMELDING:

- BEVOLKINGSREGISTERS EN REGISTERS BURGERLIJKE STAND, GEMEENTEARCHIEF SOEST.
- IDEM, STADSARCHIEF AMERSFOORT.
- NOTULEN GEMEENTERAAD EN BIJLAGEN NOTULEN GEMEENTERAAD, GEMEENTEARCHIEF SOEST.
- STUKKEN BETREFFENDE DE TOESTAND VAN DE VEESTAPEL IN DE GEMEENTE, 1818-1834, INV.NR 855, GEMEENTEARCHIEF SOEST.
- REGISTER VAN ERFPACHTERS 1837-1857, INV.NR. 304, GEMEENTEARCHIEF SOEST.
- ONDERHANDSE AKTEN EN OVEREENKOMSTEN VAN ERFPACHTEN ETC, 1854-1856, INV.NR 313,
- GEMEENTEARCHIEF SOEST.
- KADASTRALE BESCHIEDEN 1832-1893, INV.NRS 568-577, GEMEENTEARCHIEF SOEST.
- INVENTARIS VAN DE ARCHIEVEN VAN DE HERVORMDE GEMEENTE TE SOEST, DIVERSE LIDMATENREGISTERS, INV.NRS 18 EN 33, UTRECHTS ARCHIEF.

ORAL HISTORY:

- J.M.SCHOUTEN, DORPSGESCHIEDSCHRIJVER, ACHTERVELD, OPGETEKEND BIJ MONDE VAN ARRIS BOERSEN, DORPSTIMMERMAN TE ACHTERVELD, GEBOREN CA 1890, INMIDDELS OVERLEDEN. BOERSEN HEEFT JACOB VAN SPRAKELAAR GEKEND IN ZIJN “NADAGEN”, BUITEN SOEST, DIE IN DEEL 2 VAN DE SERIE WORDEN BESCHREVEN.
- W.BOS, SOEST, (AFSTAMMELING IN DE ZIJLINIE).

N.B.: Mochten lezers/lezeressen van dit blad informatie over Jacob van Sprakelaar hebben, dan zou ik dit gaarne vernemen.

HET DERDE ERF

Ton Hartman

In het winternummer 2001 van dit blad heeft u het verhaal over de openbare verkoping 1924 kunnen lezen en daar hebben we beloofd om de verkopende partij bekend te maken. Bij de tekening in het hart van het blad is per abuis de spoorlijn Amersfoort-Utrecht beschreven, u had natuurlijk al begrepen dat dit de spoorlijn Amersfoort – Amsterdam is. Allereerst wil ik Gérard Derks bedanken die deze en de vorige aflevering gecorrigeerd heeft en voor de nodige informatie gezorgd heeft. Ook de heer J. Meerts bedank ik voor het vele zoekwerk in het kadaster archief en de werkgroep genealogie voor aanvullende informatie. Ook bedank ik de fam. Van Hofslot voor het inzage geven van de geschiedenis “HOFSLOT en zijn bewoners” wat door wijlen J.G. Hilhorst op meeslepende wijze is beschreven.

We gaan terug naar de middeleeuwen om de vroegste geschiedenis van het Derde erf te achterhalen en vinden in de leggers van het morgengeld 1446 de volgende gegevens; het Regulierenklooster bezit in de Birk 83,5 morgen land. In de legger van het morgengeld 1528/36 is dit nog maar 50 ½ morgen zodat we niet overtuigd zijn of de landerijen van 't Derde erf ook wel kloosterbezit is geweest. Na de plunderingen door Maarten van Rossum en daarna de reformatie kwam het beheer van deze kloostergronden in handen van de stad Amersfoort (1). Deze besluiten deze goederen te verkopen in 1810 en neemt ons verhaal een aanvang.

In 1810 komen op een veiling drie boerderijen onder de hamer die gelegen zijn in de Birk en welke ieder apart te koop worden aangeboden. Er wordt gestart vanuit Amersfoort en als derde boerderij wordt te koop aangeboden de boerderij met het huidige adres Birkstraat 125. Dit was toentertijd de vierde boerderij vanaf Amersfoort. De boerderijen en landerijen worden door de weledele heer Mauritz Dreijer wonende te Amersfoort gekocht. Hij zou wonen op de buitenplaats “De Hooiberg” welke buiten de stadsmuur tegen de heerlijkheid Isselt gelegen was (2). Mauritz Dreijer heeft in zijn testament bepaald dat het vruchtgebruik wordt toegewezen aan zijn huisvrouw Elberta Maria Barbara van Lilaar. Beide zijn overleden zodat de vele erfgenamen besluiten dat de talrijke

onroerende goederen geveild worden. Daarvoor wordt een veiling in de “STADS DOELEN “ in Amersfoort georganiseerd op 4 maart 1815.

De omschrijving van de boerderij Birkstraat 125 luidt als volgt; *Een Extra Schoon Boeren Erf bestaande in een Bouwmans Woning en huizinge getekend no. 4 Hof en hofstede met Karnhuis, Berg en Schaaphokken en verdere getimmerten, bepoting en beplanting, mede met circa drie en vijftig morgen, zo bouw als weijlanden en houtgewasjchen en circa vijftig morgen heijveld insgelijks gelegen in de Boven Birk.*

Dit werd gehuurd door Gijsbert Pieterse Hilhorst welke zich eigenaar mocht noemen van de *balkslieten, de koperen ketel in 't fornuis* en de *beijenstallen* welke hij mag *amoveeren* als hij de *defecten* maar hersteld. Deze boerderij werd ingezet door Aart Stalenhoef, landbouwer onder Zoest – die daarmee twee en vijftig gulden trekgeld verdiende - op twaalf duizend vierhonderd gulden Hollandsch en afgemijnd door Pieter Craandijk op twaalf duizend vierhonderd zeventig gulden Hollandsch.

Pieter Craandijk was houtkoper wonende te Amsterdam en ook de eigenaar van de buitenplaats Hofslot. Hij kocht ook de twee andere boerderijen in de Birk en mogelijk ook nog wat losliggende landerijen (3) Gezien de tijdsomstandigheden net na de Franse overheersing is een vergelijking tussen 1810 en 1815 nietszeggend.

Gijsbert Pieterse Hilhorst huurt de boerderij nog enige tijd en draagt deze over aan zijn neef Pieter Janse Hilhorst. Deze boert niet slecht want bij de veertelling in 1832 ten behoeve van het veefonds bezit hij 14 melkkoeien en 6 stuks jongvee en 4 volwassen paarden en nog een jong paard (4). Gezien de oppervlakte die bij de boerderij hoort is de rundveehouderij maar een neventak en zullen de meeste inkomsten uit de akkerbouwtak moeten komen en mogelijk is hooiwinning voor de handel ook een belangrijke inkomstenbron.

De heer Pieter Craandijk overlijdt in 1845. De buitenplaats Hofslot wordt door de dochter Alida Elisabeth Craandijk met een onderhandse akte overgenomen en zij gaat de buitenplaats het gehele jaar door bewonen. Voor de overige bezittingen in de regio besluiten de erfgenamen een openbare verkoping te houden.

Er wordt dan ook een veiling in De Vergulde Zwaan in Amersfoort georganiseerd op 27-5-1846 door notaris Mr. H.W. van Werkhoven en notaris Joh. de Louter. Allereerst komen weer de drie boerderijen in de Birk onder de hamer en de laatste boerderij getekend nr. 4 bezit nog steeds een karnhuis en is gelegen in de Bovenbirk en is verhuurd aan Pieter Hilhorst (gouden tientjesboer?) en wordt ingezet door Peter van den Burg, tolgaarder wonende onder Soest – het trekgeld voor hem was veertig gulden - voor het bedrag van zevenentwintig duizend gulden. Er blijkt heidegrond ontgonnen te zijn want nu is de totale oppervlakte 55 bunders 99 roeden en 60 ellen aan bouw- weiland en bosch en 29 bunders 78 roeden en tien ellen heideveld. Dit was omgerekend in 1815 ongeveer 45,4 bunders bouw en weiland en ongeveer 42,8 bunders heideveld.

Dan wordt ook het “het Monnikenbosch” (o.a. het voormalige zandgat aan het einde van de Zandlaan) nog geveild en ingezet door Peter van den Burg voornoemd en verhoogd door Hermanus Pen notaris wonende te Baarn.

De massa van voornoemde percelen wordt verhoogd door de heer Johan Adam Meelboom die in opdracht handelde voor mejufvrouw Alida Elisabeth Craandijk die ook aanwezig was en voor 1/6 gedeelte al eigenaar was. De keuze van juffrouw Daatje zoals ze toentertijd in de Birk genoemd werd om de heer Johan Adam Meelboom als stroman te nemen is opmerkelijk, daar deze gehuwd was met de zus van Alida en dus ook een erfgenaam en als deze te royaal zou meebieden zou dat ten gunste komen van alle erfgenamen maar ook juffrouw Daatje voor zwaardere lasten stellen (5).

Juffrouw Daatje zoals ze in de volksmond genoemd werd verpachtte op dezelfde basis verder maar Pieter Janse Hilhorst verhuisde naar een andere boerderij. Vanaf die tijd doet de familie Wantenaar zijn intrede en tot op de dag van vandaag wonen en werken er Wantenaren op deze boerderij. (voor meer informatie over de fam. Wantenaar zie 17 jrg. Nr. 4 van Zoys tot Soest waarin G.Derks de hele familie laat herleven).

Rond 1872 wordt de Oosterspoorlijn (Amersfoort-Amsterdam) aangelegd en het bezit wat bij de boerderij hoort doorsneden (6).

Op 22-6-1875 overlijdt mejufvrouw Alida Elisabeth Craandijk in haar hofstede Hofslot (7) en breekt een roerige periode aan in het grondbezit in de Birk en de Birkse maten. Mejufvrouw Craandijk was een duidelijke voorbeeld van een patriciër (lid van een aanzienlijke familie) en na 1924 waren er eigenlijk alleen nog geërfden eigenaar (met deze term wordt eigenlijk bedoeld boeren die hun land voornamelijk zelf bewerken en het via vererving verkregen hebben). Dan volgt de begrafenis van mejufvrouw Alida Elisabeth Craandijk aan de buitenkant van de Oude Kerk hier in Soest waar nog steeds de gedenksteen aanwezig is. De onroerende goederen zijn omvangrijk en de erfgenamen besluiten om een veiling te organiseren. Deze erfgenamen konden wel gerekend worden tot patriciërs want hun beroepen varieerde van predikant/dominee, procureur, majoor, rechter, redacteur, koopman, fotograaf, scheepsreder en consul-generaal en hun woonplaatsen lagen verspreid van (den) Helder tot Zierikzee en van Emmerich in Pruisen tot Rio de Janeiro in Brazilië.

Notaris Willem Collaard behartigde de zaken van de familie Craandijk . Hij had nog meer belangrijke klanten lezen we in zijn repertorium - een soort dagboek wat elke notaris bijhoudt en waar elke transactie kort beschreven wordt - want ook Prins Hendrik (broer van koning Willem III) moest regelmatig obligaties aflossen met tussenkomst van de notaris (8).

In de loop van het verhaal is ons wel duidelijk geworden dat hij voor de erfgenamen een goede prijs voor het onroerend goed wilde maken. Op de veiling heeft Gerrit Wantenaar nog een verklaring afgelegd dat juffrouw Craandijk beloofd heeft de boerderijen voor een schappelijke prijs aan de huurders aan te bieden(7). In het verslag van de veiling is daar niets over terug te vinden behalve dat Gerrit Wantenaar zijn rechten voorbehold.

Of dominee Bos de veiling bezocht heeft weten we niet, maar dat onroerend goed en waarde daarvan zijn interesse had kunnen we lezen in zijn indrukwekkende manuscript over Soest. Over het verloop van de veiling heeft hij een andere kijk dan ondergetekende, want hij schrijft: *de drie boerderijen kwamen in handen van de bruikers, uitgenomen de maten, welke zij aan andere koopers , die ze voor geldbelegging hadden afgemijnd, overlieten* (2). Uit het verloop van de veiling blijkt dat de macht van de boeren niet groot is.

De publieke veiling vond plaats op 23 september 1875 en we zullen ons proberen te beperken tot de boerderij 't Derde erf en de landerijen die daarbij behoorden. In tegenstelling met vorige veilingen wordt nu vanaf Soest begonnen en is de eerste boerderij die geveild wordt ;

de boerenhofstede "het DERDE ERF" met toebehoren en landerijen groot ruim 32 ha. Dit is de eerste keer dat in officiële akten de naam "Het DERDE ERF" geschreven wordt. De boerderij wordt ingezet door de heer G.W. de Koning van den Bosch, grondeigenaar wonende te Amsterdam en opgemijnd met 200 gulden door Peter Wantenaar die nog een huurcontract tot 1886 had. Hoewel we de prijs die Peter Wantenaar betaalde precies weten - namelijk drie en dertig duizend en zeven honderd gulden - zegt 't weinig of het duur of goedkoop geweest is want we weten niet hoe de staat van onderhoud van de boerderij is geweest en betreffende het land lijkt een prijs van ca. Fl. 1000,- per ha inclusief gebouwen goedkoop in vergelijking met andere percelen van deze verkoping maar er zit ook land bezuiden de Birkstraat bij en dat werd in 1846 nog grotendeels als heideveld omschreven.(5) Deze grond wordt nu nog in 2002 als klapzand omschreven omdat het erg droogtegevoelig is en veel bemesting nodig heeft wat in de 19^e eeuw een schaars en duur product was (de veestapel was veel te klein om alle landerijen genoeg te bemesten).

Het vervolg van deze boerderij is kort samen te vatten; de volgende generaties Wantenaar volgden elkaar op en thans boert de 4^e generatie er. Ook zijn in de loop der jaren de boerderijen Birkstraat 125a en Birkstraat 127 afgesplitst en zelfs de nieuwe locatie van de stichting "De Paardenkamp" behoorde vroeger tot 't DERDE ERF.

Wat gebeurde er met het weiland waar later "het (nieuwe) DERDE ERF" ontstaan is?

Op de veiling in 1875 werd dit perceel ingezet door de heer Jan Bredee, gemeente ontvanger van Soest. Hoe zijn financiële positie op dat moment was weten we niet maar wel dat hij aan speculatiezucht leed en veel geld met Amerikaanse spoorwegaandelen heeft verloren (9). Uit het repertorium van notaris Collaard blijkt dat Jan Bredee en de notaris geen vreemden van elkaar zijn want voor de gemeente Soest hebben ze regelmatig contact met elkaar.

Na afloop van de veiling verklaart J. Bredee in opdracht van Vrouwe Christina Johanna van Andel gehandeld te hebben en deze was gehuwd met notaris Willem Collaard!!!!!!

Dit wat wonderlijke verloop hebben ds. Bos of J.G. Hilhorst niet beschreven.

Ook heeft Jan Bredee nog 2 andere losse kavels aan zijn broek gehouden en deze komen nog een keer ter sprake want één daarvan is de boerderij "Het EERSTE ERF" thans Birkstraat 139

Er zal 's avonds in huize Collaard nog wel even nagepraat zijn want mevrouw moest even Fl. 27600,-- ophoesten.

(wordt vervolgd)

BRONNEN

- (1) JAN H.M. HILHORST EN JOS G.M. HILHORST. SOEST, HEES EN DE BIRKT VAN DE ACHTSTE TOT DE ZEVENTIENDE EEUW. HILVERSUM, 2001.
- (2) GEMEENTE ARCHIEF SOEST INVNR.1317, DOMINEE BOS, MANUSCRIPT GESCHIEDENIS SOEST
- (3) STREEKARCHIEF AMERSFOORT, NOTARIEEL ARCHIEF AMERSFOORT BNR.83 AT 055B017 NOT. ELBERT JAN WISSELINGH AKTE NR. 35
- (4) GEMEENTE ARCHIEF SOEST INVNR. 855, STAAT VOOR HET VEEFONDS 1832
- (5) STREEKARCHIEF AMERSFOORT, NOTARIEEL ARCHIEF AMERSFOORT , AT 056^E022 NOT. VAN WERKHOVEN REP. 2179
- (6) KADASTER ARCHIEF UTRECHT DEEL 185 AKTE 78
- (7) J.G. HILHORST. HOFSLLOT EN ZIJN BEWONERS. (NIET GEPUBLICEERD)
- (8) STREEKARCHIEF AMERSFOORT, NOTARIEEL ARCHIEF BAARN INV. 501 NOT. WILLEM COLLAARD REP. 1274 EN 1293
- (9) JOHAN BREDEE - JEUGDHERINNERINGEN GEPUBLICEERD IN VAN ZOYS TOT SOEST 5 JRG. NR. 4 EN 6^E JRG. NR. 1

EMMAKERK een gemeentelijk monument.

H. Gerth

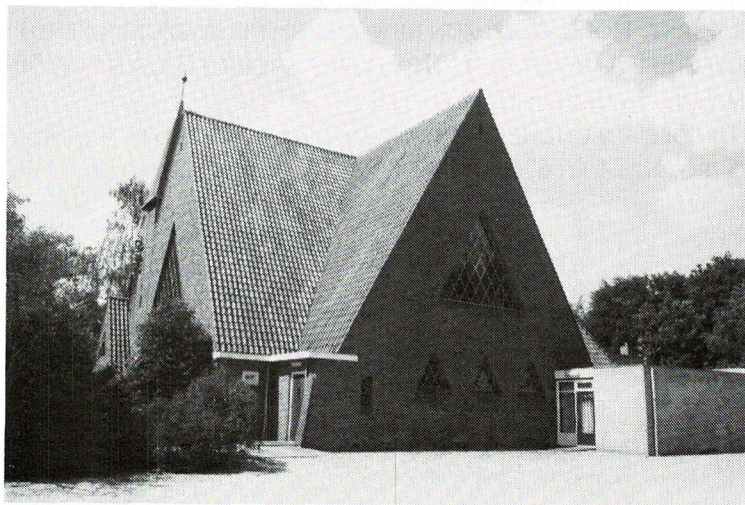
Eén van de vijf kerkelijke monumenten in Soest is de EMMAKERK. Kort geleden nog jn het nieuws vanwege de interne verbouwing voor de “Samen op Weg Kerk”. Dit samengaan van de Hervormde Gemeente met de Gereformeerde Gemeente in Soest-Noord betekende dat er een uitbreiding nodig was om aan het aantal zitplaatsen te kunnen voldoen. Vóór de interne verbouwing stonden er vier rijen banken recht voor de open preekstoel, waarboven in de achterwand de orgelpijpen zichtbaar waren.

Links de Koninklijke bank met baldakijn en ervoor de zitplaatsen van de hofhouding. Links en rechts van de preekstoel waren de zitplaatsen van de diakenen en kerkvoogden. Achter in de kerk was een balkon met zitplaatsen, evenals eronder.

Intern is het helemaal veranderd. De zitplaatsen zijn nu in een halfronde cirkel om een sprekersplatform gezet, de nieuwe zitbanken zijn voorzien van kussens zodat het zitten veraangenaamd is.

De Koninklijke bank is verdwenen en er is een schuifwand gekomen om de zitcapaciteit, indien nodig, te kunnen vergroten.

Dit gedeelte kan tevens, bij gesloten schuifwand, als ontvangst- of vergaderruimte worden gebruikt. Ook de kerkzaal kan nu voor meerdere doeleinden gebruikt worden en het geheel heeft een fraai aanzien gekregen.

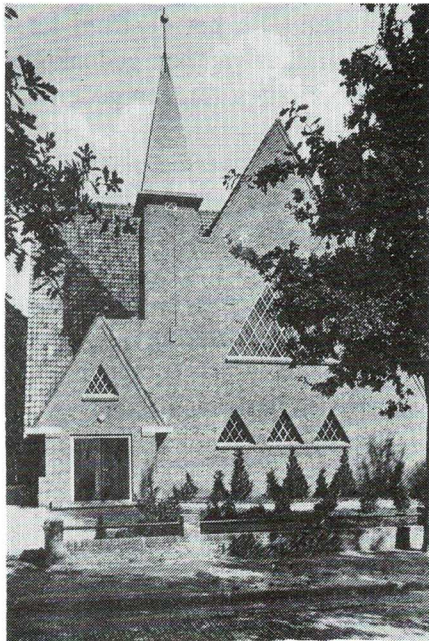
De EMMAKERK is gebouwd in 1931 en ontworpen door de bekende Soester architect P. Beekman. Hij ontwierp de kerk op basis van het Griekse Kruis. Het op de straathoek van de Regentesselaan en Park Vredenhof gelegen kerkgebouw is sterk bepalend voor zijn omgeving.

Het grondplan is een gelijkarmig kruis met aan drie zijden hoog opgaande topgevels en zadeldaken. Een uitzondering vormt de achterzijde die voorzien is van een doorschietend schilddak, dat overgaat in het dak van de kosterwoning. Zeer opvallend zijn de in de gelijkzijdige driehoeken uitgevoerde glas in loodramen in de topgevels.

De voorgevel is asymmetrisch met links een aangebouwde portiek onder een dak met overstek, ter rechter zijde geflankeerd door een klokkentoren met een uitwendig carillon (ten tijde van de foto nog niet aangebracht) en gekroond met een leien gedekte naaldspits eveneens met overstek waarop een ijzeren piron.

Het metselwerk in kettingverband is verdiept gevoegd. Strekken boven de houten toegangsdeuren en als raam- en topgevelomlijsting welke in de topgevels zijn aangebracht.

BRON: MONUMENTEN INVENTARISATIE PROJECT
EIGEN WAARNEMING

HET MONUMENT BIJ HET VERZETSPLEIN

Wim de Kam

Ook dit jaar waren er bij de jaarlijkse herdenking op 4 mei jl. weer vele inwoners aanwezig op het Verzetsplein waar het oorlogsmonument staat dat ontworpen is door de kunstenaar Albert Dresmé.

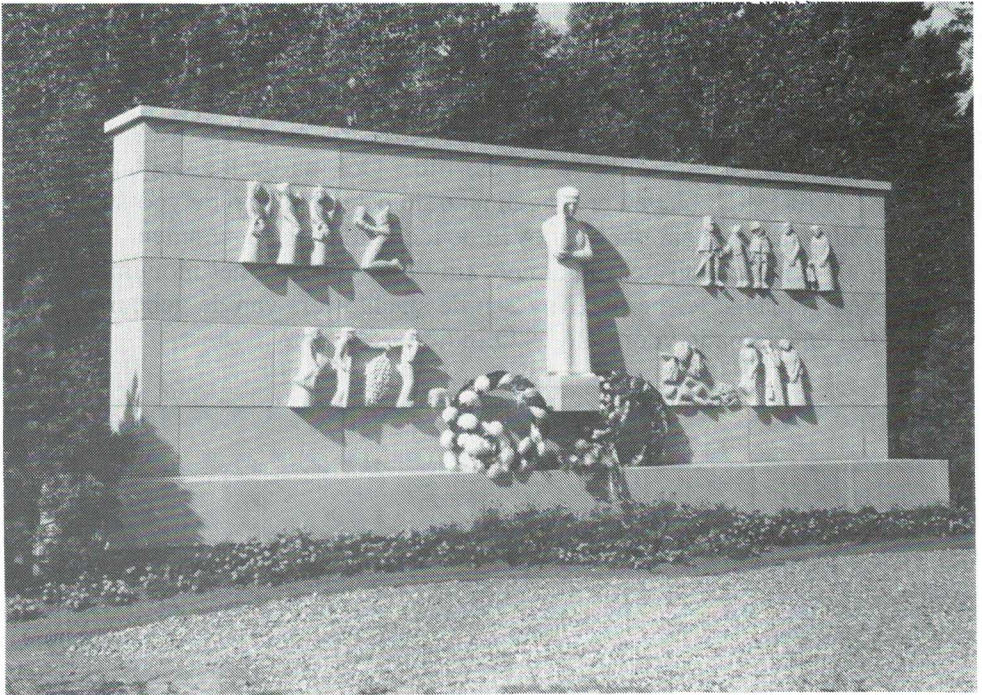
Het heeft ruim 50 jaar geleden veel discussie geveerd alvorens het monument daar is opgericht.

In 1946 lanceerde de toenmalige burgemeester des Tombe, die zeer geliefd was bij de mensen uit het verzet het idee om een monument op te richten met een bijzonder karakter. Het bijzondere karakter van het te stichten monument moest gestalte krijgen in de vorm van een groot gemeenschapsgebouw (cultureel centrum). Burgemeester baron Bentinck die in 1946 des Tombe opvolgde nam het stokje van het initiatief over. In 1947 werd aan de bekende architect Dudok te Hilversum een opdracht verstrekt voor de oprichting van een monumentaal gebouw op het terrein van het landgoed Braamhage..

In de loop van 1948 rees er verzet tegen de plannen tot de bouw van een cultureel centrum als 'gedenkteken' ter nagedachtenis van de gevallen. Men meende dat de aard van mogelijk in het centrum te houden feestelijkheden kwalijk zou stroken met het karakter van een gedenkteken voor gevallen. Er werd daarom gepleit voor het oprichten van een gedenkteken in de gebruikelijke vorm.

Daarna ontstond een jarenlange strijd over de plaats van het monument, waarbij de gemeenteraad enkele malen van standpunt veranderde. Centraal in de discussie stond de vraag of de plek al dan niet voldoende opvallend zichtbaar zou zijn voor het publiek. Uiteindelijk heeft de gemeenteraad op 18 december 1953 besloten het monument te plaatsen in het park Braamhage. Hoewel ook dat besluit fel verzet ontlokte van de Vereniging van Oud Illegale Werkers is het wel uitgevoerd. Op 31 augustus 1954 is het monument met een sobere plechtigheid overgedragen aan het gemeentebestuur.

Het monument bestaat uit een muur opgetrokken uit Franse kalksteen, waartegen als hoofdfiguur het beeld van een vrouw is geplaatst en andere figuren in reliëf in vier vakken (twee links en twee rechts van het beeld van de vrouw) zijn aangebracht. In de voorstelling links boven staan drie vrouwenfiguren met een afwerend handgebaar tegen een figuur in clownspak die op z'n knieën zit en een masker voor zijn hoofd houdt. Links onder dragen twee mannen een enorme druiventros weg en een vrouw een bos koren. Tevens is een schaap afgebeeld. In de voorstelling rechts boven is een man te zien die tussen twee enigszins vreemd uitgedoste politiemannen wordt weggevoerd terwijl twee vrouwen en een kind toekijken. Rechts onder ligt het lichaam van een dode man onder een palmboom en staan 3 vrouwen met treurende gezichten. Onderaan het monument is de tekst geplaatst 1940 –1945.

De voorstellingen hebben blijkens het verzoekschrift aan de minister tot oprichting van het monument de volgende betekenis: “De hoofdfiguur is een vrouwenfiguur die alles betreurt wat er tijdens de bezetting is gebeurd. Het reliëf links onder symboliseert het weghalen van goederen. Links boven is het nationaal-socialisme en de afkeer daarvan symbolisch weergegeven: het rechterfiguurtje draagt een masker en drie vrouwen staan daar afwijzend tegenover. Het reliëf rechtsboven stelt het weghalen van de mannen voor waarbij de vrouwen angstig toezien. Het reliëf rechtsonder geeft het doodschieten van de mannen weer”. In een interview met de kunstenaar in 1996 vertelde hij dat hij tot zijn voorstellingen was gekomen door datgene wat hij in Amsterdam had meegemaakt en gezien tijdens de oorlogsjaren (het weghalen van de goederen, het wegvoeren van de joden, de hongerwinter). Volgens de kunstenaar stelt het figuurtje in clownspak met masker Göbbels voor. Ik vond dat altijd de clown van Hitler” zo zei hij.

Op de vormgeving van het monument is destijds kritisch gereageerd. Vele mensen begrepen de voorstellingen op het monument waarop aanvankelijk geen jaartallen stonden vermeld niet. Sommigen brachten de afbeeldingen in verband met het jaar 1812 toen Nederland bevrijd werd van de Franse overheersing. Met name de petten van de afgebeelde politiefunctionarissen zouden doen denken aan petten van de Franse militaire uit die tijd. Ook na de toevoeging van de inscriptie “1940-1945” bleven er vragen naar de betekenis van de voorstellingen op het monument. Vandaar dat hierboven de toelichting is opgenomen.

Enkele jaren gelden is bij het monument (in de grond voor het monument) een gedenksteen geplaatst ter herinnering aan de slachtoffers van de gebeurtenissen in de oorlog en daarna in voormalig N.O.Indië.

De leden van de Historische Vereniging Soest werken in een aantal werkgroepen om onderzoek te doen en gegevens vast te leggen. Voor nadere informatie kunt u met de contactpersonen overleggen, te weten:

Werkgroep:

Archeologie : de heer J. van der Putten, 035-6018965
Genealogie : de heer W. Routers, 035-6010169
routers@wanadoo.nl
Mondelinge geschiedenis : de heer W.P. de Kam, 035-5880048
wim.de.kam@wolmail.nl
Contact Gemeentelijke Monumentencommissie: de heer H. Gerth, 035-6016635
Contact Museum Oud Soest : de heer A.J. van den Dijssel, 035-6027238

De contributie bedraagt € 18,15 per jaar

Betaling is mogelijk : - op de postrekening van de penningmeester
Historische Vereniging Soest nr. 54 59 218
- dan wel op de bankrekening van de Vereniging bij
de Rabobank te Soest, rek.nr. 3599.02.235
(Giro van de bank: 21 27 75)

Losse nummers : Verkrijgbaar bij de secretaris.

Leden € 2,50
Niet-leden € 5,00

INHOUDSOPGAVE ZOMERNUMMER 2002

	Blz.
Kamp van Zeist, toevluchtsoord voor vluchtelingen.	1
Van oorsprong..... (deel 11)	10
Jacob van Sprakelaar, het droevig lot van een Soester raadslid	13
Het derde erf (deel 1)	18
Emmakerk, een Soester monument	24
Het monument bij het verzetsplein	26

